

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3^{ΗΣ} ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1949

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΟΛΙΤΟΥ

ΕΙΔΙΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Δ. Μπαλᾶνος παρουσίασε τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Β. Στεφανίδου: Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήναι 1948, σχ. 8^{ον} σ. 816, διὰ τῶν ἐξῆς:

Ὁ συγγραφεὺς μετὰ σπανίας κριτικότητος, νηφαλιότητος καὶ ἀντικειμενικότητος διαγράφει τὰ τοῦ βίου τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της μέχρι σήμερον, ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει θυσιάζων τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν πρὸ τῆς κακῶς νοουμένης ἀρχῆς τῆς σκοπιμότητος. Ἐχων πλήρη γνῶσιν τῶν πηγῶν, ὡς καὶ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας, ποιεῖται ἀρίστην χρῆσιν αὐτῶν, καὶ οὕτω κατέστησε τὸ σύγγραμμά του ὄντως περισπούδαστον καὶ ἐν τῶν ἀρίστων προϊόντων τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας. Καὶ ἐκεῖ ὅπου ἐπὶ ἀμφισβητουμένων τινῶν ζητημάτων ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐκφέρει ὠρισμένην ἰδίαν γνώμην, παρέχει εἰς τὸν ἀναγνώστην πάντα τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ ἐπιχειρήματα πρὸς κατατοπισμὸν του. Βραχυλόγος, ἐνίοτε ἄγαν βραχυλόγος, γνωρίζει ὅμως πάντοτε «κιρνᾶν τῇ συντομίᾳ τὴν σαφήνειαν». Θὰ ἠδύνατό τις ἴσως νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἀκροθιγῶς μόνον ἄπτεται τοῦ θέματος τῆς ἐξελίξεως τῶν καλῶν τεχνῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἀλλὰ τοῦτο προφανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐξέτασις ταύτης ἀποτελεῖ ἀντικείμενον εἰδικῆς ἐρεῦνης ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, ἣτις προϋποθέτει εἰδικὰς γνώσεις. Θὰ ἦτο προτιμότερον ἂν αἱ ἐντὸς τοῦ κειμένου παρενθετικαὶ ἔννοιαι καὶ παραπομπαὶ ἐτίθεντο ὑπὸ τὸ κείμενον εἰς ὑποσημειώσεις.

Ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἄξιος θερμοῶν συγχαρητηρίων διὰ τὸ πολύτιμον σύγγραμμά του.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ κ. Δ. Μπαλᾶνος παρουσίασε τὸ ἔργον τοῦ καθηγητοῦ τοῦ

Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Φ. Κουκουλέ: *Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός*, τ. Β' (τεῦχ. α', σ. 237, τεῦχ. β', σ. 280) Ἀθῆναι 1948, ὡς κατωτέρω:

Τὸν α' τόμον τοῦ ἔργου τούτου παρουσίασεν εἰς ἡμᾶς ὁ συνάδελφος κ. Ὁρλάνδος ἤδη ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω τὸν β' τόμον, θέματα τοῦ ὁποίου εἶναι: ἐορταὶ καὶ πανηγυρισμοί, ἔργα εὐποιίας, ἐπαγγέλματα καὶ μικροεμπόριον, περὶ τὰ βυζαντινὰ φορέματα, οἰκιακὰ ἐπιπλά καὶ σκευή, αἱ πάνδημοι γυναῖκες, ὁ βίος μιᾶς βυζαντινῆς.

Πάντα τὰ θέματα ταῦτα ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς λεπτομερέστατα μετὰ πλήρους γνώσεως καὶ ἐμπεριστατωμένης χρήσεως τῶν πηγῶν, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀποτελεῖ πολυτιμότερον βοήθημα διὰ πάντα μελετητὴν τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον σημειῶ τὰ ἐξῆς:

Εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ὄσων λέγει ὁ συγγραφεὺς (Β' 1 σ. 30) ὅτι οἱ χριστιανικοὶ πανηγυρισμοὶ τῆς μνήμης τῶν μαρτύρων ἀπετέλουν οἰονεὶ συνέχειαν τῶν ἐθνικῶν πανηγυρισμῶν δύναται νὰ προσαχθῆ ἡχώριον ἐκ τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν Γρηγόριον Νύσσης βιογραφίας τοῦ Γρηγορίου Νεοκαισαρείας, θανόντος περὶ τὸ 270. Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο (Migne, Ἑλλ. Πατρ. 46, 953) ὅταν ὁ Γρηγόριος ὁ Νεοκαισαρείας, μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἐπὶ Δεκίου διωγμοῦ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἔδραν του ὥρισεν ἐτησίαν πανήγυριν εἰς μνήμην τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως, λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ἐθνικοὶ προσερχόμενοι εἰς τὸν Χριστιανισμὸν « ἠγάλλοντο τῇ μνήμῃ τῶν μαρτύρων πανηγυρίζοντες. Συνιδὼν δ' ὅτι ταῖς σωματικαῖς θυμηδίαῖς τῇ περὶ τὰ εἶδωλα πλάνη παραμένει τὸ νηπιῶδες τῶν πολλῶν καὶ ἀπαίδευτον, ... ἐπαφῆκεν αὐτοῖς ταῖς τῶν ἁγίων μαρτύρων ἐμφαιδρύνεσθαι μνήμαις καὶ εὐπαθεῖν καὶ ἀγάλλεσθαι », μὲ τὴν ἐλπίδα « χρόνῳ ποτὲ κατὰ τὸ αὐτόματον, πρὸς σεμνότερόν τε καὶ ἀκριβέστερον μετατεθησομένου τοῦ βίου ».

Πόσῃν δὲ γενικώτερον ἐπίδρασιν ἤσκουν εἰδωλολατρικὰ ἔθιμα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μαρτυροῦν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Βαλσαμῶνος, κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα (Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Συλλογὴ κανόνων Β', 449 - 451), ὅτι δηλ. κατὰ τὰς ἐορτὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Φώτων « κληρικοὶ τινες πρὸς διάφορα μετασχηματίζονται προσωπεῖα καὶ ποτὲ μὲν ξιφῆρεις ἐν τῷ μεσονάφ τῆς ἐκκλησίας μετὰ στρατιωτικῶν ἀμφίων εἰσέρχονται, ποτὲ δὲ καὶ ὡς μοναχοὶ προσδύουσι καὶ ὡς ζῶα τετράποδα »· προσέτι δ' ὅτι ψαλλομένων τῶν θείων ὕμνων ἐγένοντο λυγίσματα ἀπρεπῆ καὶ γέλωτες καὶ σατανικαὶ ὀρχήσεις καὶ ἄσημοι καὶ παράφοροι κραυγαὶ καὶ παρενεύοντο ἄσεμνα ἄσματα τῶν τριόδων. Ταῦτα δ' ὡς λέγει ὁ Βαλσαμῶν συνέβαινον « ἐκ παλαιᾶς συνηθείας » καὶ ἰδίως ἐπεκράτησαν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα.

Σχετικῶς πρὸς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς τὸ κεφάλαιον «ἐπαγγέλματα καὶ μικροεμπόριον ἢ αἰσχροκέρδεια καὶ ἡ ἀπληστία» (Β', 1 σ. 254 κ.έ.) ὑπενθυμίζω τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Σωκράτους (Migne, E. II. 67, 423), καθ' ὃ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, ἐλθὼν εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου, «τὸ προσὸν αὐτῷ φιλότιμον ἐπιδειῖξαι βουλόμενος, τὰς τιμὰς τῶν ὀνίων πλέον ἢ ἔδει εἰς ἔλαπτον κατεβίβασε, μὴ στοχασάμενος τοῦ καιροῦ, μὴδὲ λογισάμενος ὡς παρουσία πολυπληθοῦς στρατοπέδου τοῖς τε ἐπαρχιώταις ἐξ ἀνάγκης ζημία γίνεται καὶ τὴν ἀφθονίαν ἐκκόπτει τῶν πόλεων. Διόπερ οἱ μεταβολεῖς (δηλαδὴ οἱ ἔμποροι) καὶ οἱ τῶν ὀνίων κάπηλοι, μὴ ἐνεγκόντες τὴν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ προστάγματος ζημίαν, τῆς ἐμπορίας τότε ἀπέσχοντο. Ἐκ δὲ τούτου τὰ ὄνια ἀπελείπετο, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ Ἀντιοχεῖς κατεβόων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος». Δὲν γνωρίζω ἂν ὑπάρχη ἄλλο προηγούμενον ἀπεργίας ἐμπόρων ὀνίων, καὶ διατιμήσεως τροφίμων ὑπὸ τῆς Ἀρχῆς.

Ἴσως τὸ κεφάλαιον «περὶ βυζαντινῆς θεραπαινίδος καὶ δούλης» (Β', 2, σ. 205 κ.έ.) θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ γενικώτερον χαρακτῆρα, ὑπὸ τὸν τίτλον «οἰκέται καὶ δούλοι», τῶν ὁποίων τὸ πλῆθος ἦτο ἄπειρον, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Χρυσόστομος, ὅστις διαμαρτύρεται διὰ τοῦτο, λέγων ὅτι εἰς ἐκάστην οἰκίαν ἀρκοῦν δύο, τὸ πολὺ τρεῖς οἰκέται. Ὁ Κλήμης δ' ὁ Ἀλεξανδρεὺς παρέχει εἰς ἡμᾶς κατάλογον τῶν εἰς τὰς οἰκίας τῶν εὐπόρων τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπηρετούντων δούλων· τοιοῦτοτρόπως ὑπῆρχε πλῆθος μαγειρῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν διὰ τὰ φαγητά, οἱ δὲ διὰ τὰ καρυκεύματα, οἱ δὲ διὰ τὰ μελίπηκτα καὶ τὰ ζαχαρωτά, ἄλλοι διὰ τὰ ροφήματα· ὑπῆρχον προσέτι οἰκέται ἐπιμελούμενοι τῆς εὐκοσμίας τῆς τραπέζης, ἄλλοι διὰ τὴν ἔντεχρον κοπὴν τῶν κρεάτων εἰς τεμάχια, ἄλλοι ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, οἱ θησαυροφύλακες, οἱ περιποιούμενοι τὰ ζῶα, οἱ οἰνοχόοι, οἱ κομμωταί, αἱ κομμώτριαι καὶ τέλος οἱ εὐνοῦχοι, ὑποδιαιρούμενοι εἰς πολλὰς τάξεις, ἐν οἷς καὶ οἱ βαστάζοντες τὰ φορεῖα τῶν γυναικῶν (Πρβλ. Δ. Σ. Μπαλάνου, Ἡ πολυτέλεια κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, 1922).

Ὁ κ. Κουκουλῆς ἔχει ἕτοιμον ὕλικὸν ἐπὶ τῶν διαφόρων ἄλλων θεμάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν βίον τῶν Βυζαντινῶν καὶ εὐελπιστοῦμεν ὅτι ταχέως θὰ ἴδῃ τοῦτο τὸ φῶς· καὶ τοῦτο διότι ἡ συγγραφή τοῦ κ. Κουκουλῆ ἀποτελεῖ ὄντως πολυτιμοτάτην συμβολὴν διὰ τὸν μελετητὴν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, οὐ μόνον διότι εἶναι πρώτη εἰς εὐρείαν κλίμακα καὶ ὠλοκληρωμένη ἐργασία διὰ τὴν μελέτην καὶ γνῶσιν τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ διότι πληρεστάτη καὶ ἐκ πρώτης χειρὸς γίνεται χρῆσις τῶν πηγῶν, καὶ κατ' ἐξοχίην τῶν πατερικῶν ἀγιολογικῶν κειμένων, ἐξ ὧν καὶ καταφαίνεται ἡ ἐνεργητικὴ δρᾶσις τῆς ἐκκλησίας δι' ἔργα εὐποιίας καὶ διὰ τὴν ἠθικοποίησιν τῆς κοινωνίας.

Ἄξια ἐξάρσεως εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως σύνδεσις τοῦ βυζαντινοῦ βίου μὲ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν καὶ τὸν νεοελληνικὸν βίον, ἐξ οὗ καταφαίνεται ἡ ἀδιάσπαστος συνέχεια τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων ἀνὰ τοὺς αἰῶνας. Καὶ ἡ ἐρμηνεία δὲ πολλῶν ἀθησαυριστῶν βυζαντινῶν λέξεων παρέχει πολύτιμον βοήθημα εἰς τοὺς περὶ τὴν γλῶσσαν ἀσχολουμένους. Ἐν τέλει θὰ συνίστων εἰς τὸν κ. συνάδελφον νὰ ἐξέδιδε χάριν τῶν μὴ εἰδικῶν ἐπιτομῆν τοῦ ἔργου του, διότι τὰ τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν δὲν ἐνδιαφέρουν μόνον τοὺς εἰδικούς ἀλλὰ καὶ πάντα λόγιον, ὅστις δυσκόλως διεξέρχεται τὰς ὑπερχιλίας σελίδας τοῦ ἔργου, αἵτινες προσεχῶς θὰ αὐξηθοῦν.

Ἐπὶ τούτοις, ἐκτὸς τῶν ἐγκαρδίων συγχαρητηρίων πρὸς τὸν συγγραφέα, θερμοὶ ὀφείλονται εὐχαριστίαι πρὸς τὸ Institut Français d'Athènes, ὅπερ ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν τοῦ περισπουδάστου τούτου ἔργου.

Ἀκολούθως ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. **Γ. Μπαλῆς** κατέθεσε τὴν ἐργασίαν τοῦ κ. Χρ. Θηβαίου: *Ἑλληνικὸν γεωργικὸν δίκαιον*, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1948, προσθέσας τὰ ἐξῆς:

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἓν ἀξιόλογον βιβλίον τοῦ κ. Χρήστου Γ. Θηβαίου ὑπὸ τὸν τίτλον: *Ἑλληνικὸν Γεωργικὸν Δίκαιον*. Διὰ πρώτην φορὰν, ἔφ' ὅσον γνωρίζω, ἐπιχειρεῖται ἐν Ἑλλάδι, ἢ αὐτοτελὴς συστηματικὴ ἐπεξεργασία τοῦ γεωργικοῦ δικαίου, δηλαδὴ τοῦ δικαίου τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὸν γεωργικὸν κλάδον. Τὸ γεωργικὸν δίκαιον περιλαμβάνει τοὺς ὀρισμοὺς ἐκείνους τῆς νομοθεσίας, οἵτινες διέπουσιν εἰδικῶς τὴν γεωργίαν, δηλαδὴ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους πρὸς πορισμὸν ὀργανικῶν προϊόντων εἴτε φυτικῶν εἴτε ζωικῶν καὶ τὴν ἀξιοποίησιν αὐτῶν. Οὕτως εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ γεωργικὸν δίκαιον εἶναι εἷς εὐρύτατος κλάδος τοῦ δικαίου ἐκτεινόμενος, ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, δηλαδὴ τὰς σχέσεις τοῦ Κράτους πρὸς τὸν γεωργὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, δηλαδὴ τὰς πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς ἰδιώτας σχέσεις τῶν εἰς τὴν γεωργίαν ἀσχολουμένων. Τὸ γεωργικὸν δίκαιον περικλείει οὐ μόνον τὴν ἀγροτικὴν νομοθεσίαν περιλαμβανομένων τῶν ἀγροτικῶν σχολῶν, τῶν ἀγροτικῶν πιστωτικῶν ὀργανισμῶν, τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν δασικὴν ὡς καὶ τὴν κτηνοτροφικὴν ἐν γένει νομοθεσίαν. Πολλοὶ ἄλλοδαποὶ συγγραφεῖς εἰς τὸ γεωργικὸν δίκαιον περιλαμβάνουν καὶ τὴν νομοθεσίαν ἐπὶ τῆς θήρας ὅχι μόνον διότι τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς θήρας συνέχεται πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἀγροῦ ἢ τοῦ δάσους, ἀλλ' ἰδίως διότι τὸ ἀντικείμενον τῆς θήρας ἦτοι τὸ θήραμα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, συνδέεται μὲ τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν φύτευσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπιδρᾷ εἴτε ἐπωφελῶς εἴτε ἐπιβλαβῶς. Ὁ κ. Θηβαῖος, ὡς σημειοῖ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου του, εἰς τὸν ὑπ' ὄψει ἡμῶν τόμον περιλαμβάνει

τὸ δίκαιον τῆς βοσκῆς θρεμμάτων, τὸ δίκαιον τῆς θήρας, τὸ τῆς ἀλιείας, τῆς νομῆς ἐν γένει, τὰς ἑδαφονομικὰς σχέσεις, ἐμφύτευσιν, ἐπιφάνειαν, μεταλλειοκτησίαν καὶ ἀγροληψίαν. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ συγγραφεὺς παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ βιβλίου— ἀγόμενος ὀρθῶς ἐκ λόγων κοινωνικῆς καὶ πρακτικῆς χρησιμότητος— περιέλαβε καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς ἀλιείας καὶ μεταλλειοκτησίας. Ἄξιον ἐξάρσεως εἶναι ὅτι ἐν τῇ ἐρευνῇ ὅλων αὐτῶν τῶν θεσμῶν ὁ συγγραφεὺς ἐπέμεινε περισσότερον εἰς τὴν ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς καὶ ἰδίως βυζαντινοῦ δικαίου ἐμφάνισιν τῶν ἐξεταζομένων θεμάτων, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν παράθεσιν τῶν σχετικῶν ἐν τῇ χώρᾳ μας ἐπικρατούντων ἐθίμων τοπικῶν ἢ γενικῶν, οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν δύο τούτων πλευρῶν ἐξέτασις τῶν θεμάτων αὐτῶν ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἡ προσήκουσα καὶ ἐπιβεβλημένη καὶ προσδίδει εἰς τὸ ἔργον μεγαλυτέραν ἀξίαν. Φέρων τὸν λόγον ἐπὶ τῶν γεωργικῶν θεσμῶν ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι ὁ Ἕλλην νομοθέτης διὰ πλουσιωτάτης μὲν νομοθεσίας ἐρρῦθιμισε σειρὰν γεωργικῶν ζητημάτων· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ πλουσία αὕτη νομικὴ ὕλη—λέγει—κατάκειται παρ' ἡμῖν ἄμορφος καὶ ἀνερεύνητος, διότι ἡ ἐπιστήμη ἡμῶν δὲν κατώρθωσε νὰ τὴν ἐρευνήσῃ σοβαρῶς καὶ συστηματικῶς, νὰ τὴν ταξινομήσῃ καὶ νὰ συναγάγῃ τὰς χαρακτηριζούσας τὸ γεωργικὸν δίκαιον ἀρχάς, ἡ δὲ ἐντεῦθεν συνέπεια ἔχει σοβαρωτάτας—λέγει—συνεπειάς, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ἀφ' ἑνὸς τὴν διαρκῆ δημοσίευσιν γεωργικῶν νόμων προχειρολόγων ἢ ἀντιφατικῶν καὶ ἄνευ συστήματός τινος, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν δυσχέριαν τῶν δικαστηρίων καὶ τῆς διοικήσεως νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀληθῆ φύσιν τῶν γεωργικῶν ἐννόμων σχέσεων καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ ὀρθῶς τὰς σχετικὰς διατάξεις.

Μέγα μέρος τοῦ προκειμένου βιβλίου πληροῖ ἡ ἐξέτασις τῆς κτηνοτροφικῆς νομοθεσίας καὶ ἰδίως αἱ δουλεῖαι βοσκῆς (θρεμμάτων). Κατὰ πρῶτον ἐκτίθεται ἡ ἔννοια τῶν ἰδιωτικῶν, δημοσίων καὶ κοινοτικῶν βοσκοτόπων, ὡς αὕτη παρέχεται ἐκ τῆς νομοθεσίας ἡμῶν. Ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς τὰ διάφορα εἶδη τῆς δουλείας βοσκῆς μὲ ποικιλίαν διακρίσεων, ὡς εἶναι ἡ διάκρισις εἰς δουλείας βοσκῆς θρεμμάτων, *καλλιεργείας τοῦ δεσπόζοντος κτήματος* καὶ δουλείας βοσκῆς θρεμμάτων ἐκμεταλλευσίμων· εἰς ἀμοιβαίας δουλείας βοσκῆς, εἰς προσωπικὰς ἢ πραγματικὰς δουλείας βοσκῆς κλπ. Πάσας τὰς δουλείας ταύτας ἐρευνᾷ ἐπὶ τῇ βάσει ἀφ' ἑνὸς τοῦ βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν σχετικῶν νεωτέρων διατάξεων τῶν νόμων περὶ ἀποκαταστάσεως ἀκτημόνων καλλιεργητῶν καὶ ἄλλων νόμων δασικῶν ἢ ἀγροτικῶν. Οὕτω διεξέρχεται εἰδικώτερον τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν κτηνοτροφίαν ρωμαϊκὰς δουλείας, αἵτινες ἀπετέλεσαν πάντοτε ἰσχῶν δι' ἡμᾶς δίκαιον, ὡς εἶναι ἡ λεγομένη δουλεῖα ἐλάσεως κτηνῶν (*servitus pecoris appellendi*), ἡ δουλεῖα ποτισμοῦ θρεμμάτων (*servitus ad aquam appulsus*), ἡ δουλεῖα «καλύβης» κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἀπόδοσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ ὄρου (*servitus tugurii*) κλπ. Προστίθενται

διάφοροι ιδιορρυθμίαι, ἃς παρουσιάζουν καὶ ἐνταῦθα αἱ κτηνοτροφικαὶ αὐταὶ δουλεῖαι ὡς πρὸς τὴν σύστασιν, ἄσκησιν καὶ ἀπόσβεσίν των καὶ δὴ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς διατάξεις νόμων περὶ ἀποκαταστάσεως ἀκτημόνων καλλιεργητῶν ἢ ἄλλων νόμων δασικῶν ἢ ἀγροτικῶν. Ἀκόμη σπουδαιότερα εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐξέτασις διαφορῶν ἐθίμων ἀπαντῶντων πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τοιοῦτον ἔθιμον, λέγει, εἶναι τὸ δικαίωμα βοσκῆς καὶ δὴ κοινοχρησίας. Εἰς πολλὰς ἐπαρχίας ὑπάρχουν, λέγει, ἔθιμα, καθ' ἃ πᾶς κάτοικος τοῦ χωρίου ἢ δημότης δικαιούται νὰ βόσκη τὰ ζῶα του διανοίᾳ δικαίωματος εἴτε μεμονωμένως εἴτε ἀγεληδὸν ἐπὶ τῶν ἐν ἀγροναπαύσει τελούντων ιδιωτικῶν ἀγρῶν καὶ αὐτῶν τῶν καλλιεργουμένων (μετὰ τὴν συγκομιδὴν τοῦ καρποῦ). Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀναλύει ὁ συγγραφεὺς ἱστορικῶς καὶ συγκριτικῶς ἀναφερόμενος καὶ εἰς ἀναλόγους σχέσεις κρατούσας ἐν τῷ Γαλλικῷ καὶ Γερμανικῷ Δικαίῳ καὶ εἰς τινὰς Ἰταλικὰς ἐπαρχίας. Ἐν ἄλλο παρόμοιον ἔθιμον—προσθῆτε ὁ συγγραφεὺς—κρατοῦν εἰς τινὰ μέρη παρ' ἡμῖν εἶναι τὸ δικαίωμα χορτονομῆς ἢ τὸ λεγόμενον λιβαδικὸν δικαίωμα.

Ἔρχεται κατόπιν εἰς τοὺς συναφεῖς πρὸς τὸ γεωργικὸν δίκαιον θεσμοὺς τῆς ἐμφυτεύσεως καὶ ἐπιφανείας μὲ τοὺς ὁποίους ἡ χώρα ἡμῶν ἐβίωσε καὶ ἐξακολούθει εἰσέτι νὰ βιοῖ.

Ὁ κ. Θηβαῖος πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὸ θέμα του ποιεῖται λίαν ἐνδιαφέρουσαν συνοπτικὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς κυριότητος καὶ περὶ τῶν συστημάτων καθ' ἃ ρυθμίζεται καὶ ἐρρυθμίσθη κατὰ καιροὺς ἡ σχέσις τοῦ ἐδάφους πρὸς τὰ ἐπικείμενα. Ἐξετάζει ὕστερον τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐμφυτεύσεως καταρχόμενος ἀπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ *ager vectigalis* διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ ἐμφυτευτικὸν δικαίωμα τοῦ βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου καὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν νομοθεσίας, μὴ παραλείπων νὰ σημειώσῃ καὶ συγκριτικὴν τοῦ θεσμοῦ ἐπισκόπησιν. Μὲ τὴν αὐτὴν μέθοδον ἐξετάζονται τὰ τοῦ δικαίωματος ἐπιφανείας, οὗτινος τὴν καταγωγὴν ὁ συγγραφεὺς ἀνάγει εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν δίκαιον, αὐτὴν τὴν ἐννοιαν ἀσπαζόμενος ὡς πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν ὄρον «μετέωρον οἴκημα», ὅστις ὅμως εὐρητα μὲν εἰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς ἀλλὰ κατὰ τινὰς εἰδικοὺς θεωρεῖται ὡς ἔχων διάφορον ἐννοιαν.

Ὁ κ. Θηβαῖος ἐξετάζει περαιτέρω τὰ αὐτὰ θέματα τῆς ἐμφυτεύσεως, ἐπιφανείας, ἀγροληψίας καὶ ἐδαφονομῆς ἀπὸ τῆς ἰδιοτύπου ἀπόψεως τοῦ Ἰονίου Κώδικος ποιούμενος συνοπτικὴν ἔκθεσιν «τῶν φεουδαλικῶν—ὡς λέγει—σχέσεων ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπὶ φραγκοκρατίας καὶ ἐνετοκρατίας» καὶ προσθῆτε ὀλίγα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως Ὄθωμανικοῦ δικαίου ἐνδιαφέροντα παρ' ἡμῖν, ὡς γνωστόν, τὴν νομοθεσίαν τῶν νέων χωρῶν.

Ἐπὶ τοῦ μεταλλευτικοῦ δικαίου ὁ κ. Θηβαῖος ἀκολουθῶν τὴν μέθοδόν του ἐκθέτει ἱστορικῶς τὴν κατὰ καιροὺς ρύθμισιν τῆς σχέσεως τῶν ἐκ τῷ ἐδάφει μεταλλ-

λικῶν κοιτασμάτων πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τῆς ἐπιφανείας καὶ πρὸς τοῦτο διεξέρχεται ἐν ὀλίγοις τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν δίκαιον ὡς καὶ τὸ ρωμαϊκὸν καὶ βυζαντινὸν καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐν ἰσχύϊ νομοθεσίας δηλαδὴ τοῦ Νόμου ΓΦΚΔ τοῦ 1910.

Διὰ πρώτην φορὰν ἐπίσης ἐξετάζεται διὰ τὴν χώραν μας τὸ δίκαιον τῆς θήρας ὡς καὶ δίκαιον τῆς ἀλιείας, ἐκ τῶν ὁποίων μάλιστα τὸ πρῶτον καὶ ἄλλοδαποί τινες συγγραφεῖς, ὡς εἶπον, τὸ κατατάσσουν εἰς τὸ γεωργικὸν δίκαιον. Ἀφοῦ ἐκτίθενται, πῶς ἔχουσι τὰ τῶν θεσμῶν τούτων ἐν τῷ ρωμαϊκῷ καὶ βυζαντινῷ δικαίῳ ὡς καὶ εἰς τινὰς τῶν ξένων νομοθεσιῶν, διατυποῦνται τὰ τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας, ἐξ ἧς προκύπτει ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα τῆς θήρας, ὅτι τοῦτο δύναται νὰ συστηθῇ εἴτε ὡς δουλεία προσωπικὴ ἢ πραγματικὴ, εἴτε ὡς ἐνοχικὸν δικαίωμα.

Τὸ δίκαιον τῆς ἀλιείας ὁρίζει ὁ συγγραφεὺς ὡς τὸ σύνολον τῶν κειμένων διατάξεων δι' ὧν ρυθμίζεται ὁ τρόπος τῆς ἀλιείας, ἡ ἐποπτεία αὐτῆς καὶ ἡ καταδίωξις τῶν περὶ αὐτὴν παραβάσεων. Τὸ δικαίωμα τῆς ἀλιείας παρίσταται εἴτε ὡς ἐξουσία ἐπὶ κοινοχρήστων ὑδάτων εἴτε ὡς αὐτοτελὲς καὶ ἴδιον ἰδιωτικὸν δικαίωμα ἐπὶ τοιούτου ὕδατος (*ius proprium*). Τὸ αὐτοτελὲς δικαίωμα δύναται καὶ ἐνταῦθα νὰ εἶναι δουλεία ἢ ἐνοχικὸν δικαίωμα. Περὶ τοῦ δικαίου τῆς νομῆς, οὕτινος ἐπίσης ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται θεωρητικὴν ἐξέτασιν, δὲν κάμνω ἐνταῦθα λόγον, διότι τὸ θέμα διεξήλθεν ἤδη πληρέστατα ὁ κ. Θηβαῖος εἰς πολὺ ἐνδιαφέρουσαν διάλεξίν του ἐν ἄλλῃ ἐπιστημονικῇ αἰθούσῃ.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διεξέλθω ἐν λεπτομερείᾳ τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως χωρὶς νὰ προσκρούσω εἰς τὰ κεκανονισμένα. Ἔχω μόνον νὰ παρατηρήσω ὅτι μία τῶν σπουδαιότερων πλουτοφόρων πηγῶν ἐν τῇ χώρᾳ μας εἶναι ἡ γεωργία ἐν τῇ εὐρύτερᾳ τῆς ἐννοίᾳ. Ὁ κ. Θηβαῖος μὲ τὸ πρωτότυπον βιβλίον του εἶχε τὴν φιλοτίμον ἐμπνευσιν νὰ στρέψῃ τὴν ἐπιστημονικὴν του ἐνασχόλησιν ὡς νομικὸς πρὸς τὸν σπουδαῖον αὐτὸν παράγοντα τῆς οἰκονομικῆς μας ζωῆς, τὴν γεωργίαν καὶ τοὺς συναφεῖς κλάδους τῆς, ὑπόσχεται δὲ—ὡς σημειοῖ εἰς τὸ βιβλίον του—καὶ δευτέρον τόμον.

Τὸ ἔργον εἰς τὸ εἶδος του εἶναι προῖον ὄχι μόνον βαθείας θεωρητικῆς μελέτης ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ πρακτικῆς τῶν ἐξεταζομένων θεσμῶν γνώσεως, ὁ δὲ συγγραφεὺς εἶναι κράτιστος ἐπιστήμων, γνωστὸς ἄλλως τε καὶ ἐκ τῶν εἰσηγητικῶν του ἐργασιῶν ἐπὶ τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων τοῦ συντάγματος.

Ἐπὶ τοὺς ὅρους τούτους ἐθεώρησα χρέος μου νὰ παρουσιάσω δι' ὀλίγων εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὸ βιβλίον τοῦ κ. Χρήστου Θηβαίου, προωρισμένον νὰ χειραγωγήσῃ ἐν πολλοῖς τὴν νομοθετικὴν μας πολιτικὴν εἰς ζητήματα τοῦ Γεωργικοῦ Δικαίου.